

Uusi vasten vanhaa eli haasteena tottumuksen mahtava voima

Lassi Nummi ja Aarne Toivanen
raamatunsuomennostradition äärellä

TUULIA TOIVANEN

”Alussa Jumala loi taivaan ja maan. Sitten tuli raamatunkäännöskomitea ja ryhtyi turmelemaan Luojan töitä.” Näin runoilija Lassi Nummi aloitti 1980-luvun loppupuolella erään lukuisista raamatunsuomennostyötä käsittelevistä esityksistään. Nummi viittasi komiteaan, jonka kirkolliskokous asetti vuonna 1973 ja joka valmisteli vuonna 1992 käyttöön otetun kirkkoraamatun. Lausuma paljastuu ironiseksi, kun muistetaan, että Nummi itsekin toimi kyseisen komitean täysvaltaisena jäsenenä läpi koko seitsemäntoistavuotisen käännösrupeaman. Runoilija osallistui siis hänkin vertauskuvallisesti ”Luojan töiden turmelemiseen”. Mutta mistä tässä ”turmelemisessä” oikeastaan oli kyse?

Raamatun sanoma on vahvasti sidoksissa kieleen, ilmaisumuotoihin ja vuosisatojen myötä omaksuttuihin konventioihin. Komitea, joka ryhtyi tekemään uutta Raamattua, joutui muuttamaan sitä, mihin oli totuttu. Monen mielestä näytti siltä kuin se olisi omalla työllään halunnut suorastaan kyseenalaistaa Jumalan työt. Raamatunkääntäjät saivat osakseen kaikki ne ”vakiokysymykset”, jotka Nummi listasi esseessään 1970-luvulla: ”Miksi ei vanha ja koeteltu kelpaa? Miksi kaikki pitää muut-

taa? Miksi te ette anna meidän pitää vanhaa rakasta Raamattuumme?”

Halu pitäytyä entisessä ei jäänyt hetkelliseksi ilmiöksi. Siitä todistavat 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen vertailevat myyntiluvut: uuden, virallisessa käytössä olevan suomennoksen rinnalla myydään edelleen myös jonkin verran 1930-luvun käännöstä. Suomen Piipaseuran mukaan esimerkiksi vuonna 2008 vanhan suomennoksen myynti oli edellisvuoteen verrattuna kasvanut selvästi. Vastavasta tendenssistä on näkynyt merkkejä myös naapurimaa Ruotsissa, missä osa lukijoista on sanoutunut irti virallisessa käytössä olevasta käännöksestä. Ilmiölle voi etsiä ja esittää erilaisia selityksiä, mutta ymmärrettäväksi sen tekee ennen muuta yksi inhimillinen tosiasia: tottumuksen mahtava voima.

RAAMATTUKO VÄÄRIN PÄIN?

Uuden käännöksen laatiminen edellytti kajoamista sekä Raamatun tulkinta- että suomennostradition. Raamatun suomentamisesta tuli näin jo lähtökohtaisesti hanke, joka sai vastavoimakseen koko aikaisemman perinteen. Kaikki aloitettiin alusta.

Jokainen Raamatun teksti muotoiltiin uusimman arkeologisen ja historiallisen tiedon sekä tuoreimpien kieli- ja käännöstieteellisten näkemysten pohjalta. Tähän työhön osallistuivat muun muassa runoilija Lassi Nummi (s. 1928) sekä teologian tohtori Aarne Toivanen (s. 1936). Nummi toimi komiteassa kirjallisuuden, suomen kielen ja tyylin asiantuntijana. Toivanen puolestaan seurasi suomennoksen syntymävaiheita aitiopaikalta komitean pitkäaikaisena sihteerinä.

1970-luvulla asetettu raamatunkäännöskomitea joutui perustelemaan oman työnsä ja jokaisen valintansa suhteessa traditioon. Kyse oli useamman vuosisadan mittaisesta perinteestä, sillä suomenkielisen Raamatun traditio ulottuu aina Agricolan käännöksestä (1548) ja ensimmäisestä suomalaisesta koko Raamatusta eli Bibliasta (1642) niin sanottuun vanhaan kirkkoraamattuun (1776), A. W. Ingmanin *Koetusraamattuun* (1859) ja vihdoin 1930-luvun uuteen kirkkoraamattuun (1933/1938). Vuonna 1978, kun uudet linjaukset oli kirjattu ja käännöstyö saatu alkuun, Aarne Toivanen muistutti *Helsingin Sanomien* kirjoituksessaan, että ”raamatunkääntäjä joutuu jatkuvasti harkitsemaan, mitä vanhasta kirjasuomesta saakka periytyneestä aineksestä voitaisiin ehkä vielä ottaa mukaan uuteen suomennokseen”. Uusi raamatunsuomennos rakentui näin sekä yksityiskohdissaan että laajemmissa linjauksissaan vääjäämättä koko vuosisataista perinnettä vasten, siihen nojaten tai siitä irrotten.

Merkittävimmäksi vertailukohdaksi nousi ennen muuta uuden suomennoksen suhde 1930-luvun Raamattuun, jonka sananvalinnat ja sanomistavat 1900-luvun sukupolvet olivat omaksuneet. Uuden suomenkielisen Raamatun tarpeellisuudesta heräsi kodeissa ja tiedotusvälineissä vilkas keskustelu, ei vähiten siksi että edellinen suomennos oli ehtinyt olla virallisessa käytössä vasta muutaman vuosikymmenen. Jo komitean saaman palautteen laadusta käy ilmi, kuinka voimakkaita tunteita Raamatun uudelleensuomentaminen nostatti. Pilapiirtäjä Kari taas käsitteli aihetta humoristisesti vuonna 1977 muun muassa keskusteluttamalla rovesta ja Römpppää. Karin piirroksessa rovasti kysyi, oliko Römpppä kuullut, että Raamattukin käännetään uudelleen.

Römpppä vastasi, ettei ollut tiennytkään sen olleen väärin päin.

Aarne Toivasen mukaan perusteet uuden käännöksen laatimiseksi olivat kuitenkin riittävät, sillä vanha käännös oli todettu kielellisesti hankalaksi: ”Kirkon tutkimuslaitos oli tehnyt tutkimuksen 1930-luvun käännöksen luottavuudesta. Tutkimuksessa tultiin siihen tulokseen, että varsinkin nuoremman polven käytössä 1930-luvun Raamattu aiheuttaa tiettyjä vaikeuksia.” Edellisen kirkkoraamatun valmistuminen oli kestänyt kaikkiaan 80 vuotta ja vaatinut useita komiteanvaihtoja. Käännöstyön ajallisella kestolla oli myös seurauksensa: suomennoksesta tuli, kuten Toivanen toteaa, jo alkuaan ”vanhana syntynyt”.

Nummi ja Toivanen korostavat, että 1930-luvun Raamattu säilytti kielentarkastajina toimineiden kirjailijoiden, ensin Juhani Ahon ja sittemmin Otto Mannisen, korjausten jäljiltä tiettyä ”arkaaista henkeä” ja ”komeaa, painavaa poljentoa”. Toivasen mielestä ”1930-luvun Raamattu puhuu niin kuin käsittäisi kirkkoneuvoksen puhuvan: juhlavasti ja ylätyyllisesti”. Lävitsekäyvänä ominaisuutena juuri juhlavuus tuntui hukuttavan alleen Raamattuun sisältyvän tyylien, sävyjen ja kirjallisten lajien monisuuden. Uudessa suomennoksessa tämä moninaisuus pyrittiin saamaan näkyviin.

Uuden komitean tavoitteet veivät uuteen suuntaan: Raamattuun piti löytää kieli, joka tavoittaisi mahdollisimman monet, sopisi erilaisille kohdeyleisöille ja, mikäli mahdollista, kestäisi myös aikaa. Näihin päämääriin tähtäsi *Raamatunkäännöskomitean osamietintöön* vuonna 1975 kirjattu linjaus, jonka mukaan määrittyivät uuden suomalaisen Raamatun keskeiset kielelliset tavoitteet. Pyrkimys ”selkeään, luontevaan ja nykyaikaiseen suomen yleiskieleen” poikkesi huomattavasti siitä, mitä raamattusuomi aiemmin oli merkinnyt.

Selkeyden vaatimus edellytti tarkistamaan lauserakenteita ja luontevuus luopumaan murteellisuuksista. Tekstin sujuvuutta ja dynaamisuutta pyrittiin parantamaan muun muassa lisäämällä lausemaisuuksien astetta. Kielen verbivoittoisuuden ja lausemaisuuksien tavoittelu edellytti useissa tapauksissa infiniittisistä rakenteista, kuten nomi-

naalistuksista (-minen), luopumista. Näin pyrittiin pääsemään eroon edellisen suomennoksen substantiivitaudesta. Parempaa luettavuutta ja ymmärrettävyyttä haettiin niin ikään vaihtamalla ei-finiittisiä partisiippirakenteita finiittisiksi. Esimerkiksi sopii Aamoksen kirjassa toistuva ilmaisu ”päättökseni on peruuttamaton”, jonka uusi komitea korvasi muotoilulla ”en päätöstäni peruuta” (esim. Aam. 1:3). Tässä muutoksessa infiniitti- eli nominaalimuotoisen kieltopartisiippirakenne (”peruuttamaton”) on vaihdettu lausemaiseen finiitti- eli persoonamuotoiseen kieltorakenteeseen (”en peruuta”).

Nykyaikaisen yleiskielen määrittelyssä Nummi ja Toivanen nostavat tärkeäksi vaikuttajaksi erityisesti *Suomen kielen käsikirjan* laatijan, professori Osmo Ikolan, joka komiteatyössä vastasi käännöksen oikeakielisyydestä. Myös runoilijan kielitaju joutui taipumaan oikeakielisyyden vaatimuksen edessä. Vuonna 1976 laatimissaan, raamatunkäännösperiaatteita erittelevissä muistioissaan Nummi tiedusteli Ikolalta juuri oikeakielisyyden noudattamisen ehdottomuutta: ”Onko ’niin kuin’ -liittokonjunktion erilleenkirjoitussääntö ehdoton, säädetty perustuslain edellyttämässä säätämisyjärjestyksessä?” Ikolalle esitetty kysymys oli verhottu humoristiseen muotoon, mutta Nummi pyrki silti osoittamaan, että Raamatussa ilmaisun ”niin kuin” kohdalla olisi joissakin tapauksissa syytä ”rytmi- ja painotussyistä” rikkoa oikeakielisyyttä vastaan. Hän myönsi asenteensa osin anarkistiseksi, mutta esitti siitä huolimatta, että samalla vertailusanojen merkitysvyöhykkeellä oli hänen mielestään kaikkiaan peräti neljä ”eripainoista ja -vivahteista konjunktiota”.

Esityksensä tueksi Nummi poimi esimerkin komitean ensimmäisestä käännösurakasta, Aamoksen kirjasta: ”kuin / kuten / niin kuin / niinkuin rautainen puimareki” (Aam. 1:3). Näistä variaatioista runoilijan herkkä kielitaju tavoitti kuin-sanalle suoranaisen ”vastaavuuden” merkityksen (kuin rautainen puimareki), kun taas muut vastineet (kuten / niin kuin / niinkuin rautainen puimareki) kuvasivat hänen mielestään selvemmin ”toiminnan samankaltaisuutta”. Koska kyse oli runotekstistä, konjunktiota ”kuten” oli Nummesta kuivakas. ”Niin kuin” oli puo-

lestaan runoilijan näkökulmasta selittelevä: sen olisi voinut samalla kertaa kääntää myös sanoiksi ”ihan justinsa samalla tavoin kuin”. Yhteenkirjoitettua niinkuin-muotoa Nummi piti parhaimpana, mutta oikeakielisyyden vaatimusten rajoissa: ”[Niinkuin] on mielestäni onnistunein – jos se on käypää suomea.” Nummen esittämistä käsityksistä huolimatta ’niin kuin’ kirjoitettiin kaikissa tapauksissa erikseen, sillä sen kirjoitusasu oli 1970-luvun lopulla jo vakiintunut nykyiseen muotoonsa. Oikeakielisyyden vaatimusta toteutettiin uudessa suomennoksessa järkähtämättä ja ylläpidettiin siten myös yhteneväistä kokonaislinjaa.

Nummen mukaan Raamattua – kuten muitakin tekstejä – käännettäessä ”kieli on läpikotaisin kuunneltava”. Tosin sanoen on tunnusteltava, ”miten se toimii ja mikä on mielekästä”. Haasteelliseksi tämän lähtökohdan tekee runoilijan mielestä ennen muuta se tosiasia, että ”kieli muuttuu koko ajan”. Kielen jatkuvasti uudistuvan luonteen Nummi nosti esiin jo 1970-luvun lopulla muistuttaessaan, että kiivaassa tahdissa muuttuvan kielen vuoksi ”kaikki klassiset tekstit vanhenevat entistä nopeammin ja ovat uudelle sukupolvelle jo lähes muinaiskieltä”. Nummen mukaan raamatunkäännöstyössä on kielen eri vivahteiden tavoittamiseksi tärkeää pitää mukana paitsi kirjailijoita myös muuta ”kielellisesti aktiivista väkeä”. Tähän joukkoon hän laskee kuuluviksi kaikki ne toimijat, jotka tavalla tai toisella työskentelevät kielen ja kulttuuriperinnön kanssa.

SUURI SIIRTYMÄ – KOHTI PUHEKIELISEMPÄÄ ILMAISUA

Jokaisen kääntäjän ja kääntäjäsukupolven on tavalla tai toisella otettava kantaa siihen, pyrkivätkö he tietoisesti ”arkaaisoivaan ilmaisuun” ja ”vanhahtavaan kielen patinaan”, kenties suoranaiseen ”modernisoivaan käännökseen” vai johonkin näiden ääripäiden väliltä. Käännöksiä voidaan vertailla ja niputtaa monin eri perustein. Esimerkiksi hengellistävästä ilmaisusta suosivaa ja raamatukieltä säilyttävää tyyppiä edustavat tiettyssä mielessä 1930-luvun kirkkoramattu sekä Aapeli Saarisalon 1960-luvun lopulla laatimat Uuden testamentin suomennokset. Oman

käännöstyyppinsä muodostavat myös populaarisuutta tavoittelevat suomennokset, joihin lukeutuu hyvinkin erilaisia metodeja suosivia käännöksiä, kuten vuonna 1972 julkaistu *Uusi testamentti nykysuomeksi* tai runoilija-kääntäjä Pentti Saarikosken vuonna 1969 laatima *Evankeliumi Matteuksen mukaan*. Näistä viimeksi mainitun Nummi nostaa sekä ”huomiotaherättävimmäksi” että ”kirjallisesti kiinnostavimmaksi” Raamatun tulkinnaksi.

Kaikilla näillä tulkinnan tyypeillä voidaan olettaa olleen merkityksensä 1970-luvulla aloitettuun suomennostyöhön. Esimerkiksi Saarikosken käännöksen poleemiset vastineet kantoivat paikoin poliittisia äänenpainoja. Muun muassa ’pasifistit’, ’propaganda’ ja ’äänten kalastajat’ johtivatkin epäilemättä käännöskomitean seuraavalla vuosikymmenellä harkitsemaan huolellisesti ennen muuta ne vastineet, joiden niin ikään saattoi olettaa tuottavan poliittisia konnotaatioita. Aamoksen kirjaan kokeiltiin muun muassa epäsuorasti ulkopoliittisiin suhteisiin yhdistyvää ’ystävyyssopimusta’, josta kuitenkin tuli lopullisessa versiossa neutraalimpi ’ystävyyssiitto’. Sellaisenaan se sekä muistutti että erosi 1930-luvun Raamatun vastineestaan, ’veljesliitosta’.

Aarne Toivanen kiteyttää, että käännöstyössä suuri siirtymä verrattuna edelliseen suomennokseen merkitsi huomattavaa puhekielisyuden lisääntymistä. Uusi ei kuitenkaan tässä tapauksessa ollut yksiselitteisesti uutta, vaan muistutti myös Raamatun paljon varhaisemmasta käännöskerrostumasta: ”Raamattu alkaa puhua enemmän puhekieltä, joka on jo Lutherista lähtevä raamatunkääntämisen perinne. Lutherin Uusi testamentti on hyvin puheenomainen.”

Puheenomaisuuden tavoittamisessa Toivanen on korostanut ennen muuta käännöstyössä mukana olleiden lyyrikoiden, kuten Nummen mutta myös Kirsi Kunnaksen, merkitystä. Vuonna 1990 Toivanen totesi *Helsingin Sanomien* kirjoituksessaan, että juuri runoilijoiden ansiosta esimerkiksi ”Psalmeissa tuntuu nyt spontaanisuus ja puheenomainen nasevuus”. Kirjailijat nostivat esiin monia tekstin luettavuutta ja ymmärrettävyyttä lisääviä seikkoja, oli sitten kyse sanajärjestyksestä, sananvalinnasta,

säkeistörakenteesta tai loppusoinnuttelusta. Kaikista näistä tekijöistä sekä Kirsi Kunnas että Lassi Nummi esittivät käännöstyön kuluessa tarkkoja havaintoja.

Vuonna 1977, kun komitea vasta aloitteli toista käännösrubeamaansa eli Jesajan kirjan suomentamista, työhön osallistunut kääntäjä Marja Itkonen-Kaila toi pöydälle radikaalin ehdotuksen. Aarne Toivasen mukaan Itkonen-Kaila korosti äidinkielen keskeistä asemaa käännöksessä ja esitti, että ”suomen kielen edustaja tekee sen luonnoksen, jota käännösyksikössä ja komiteassa varsinaisesti lähdetään käsittelemään”. ”Se oli se hetki, jolloin suomen kielen asema työprosessissa kirkastui”, Toivanen lisää. Samalla suomenkielisen muotoilun lähtökohtana ollut filologien ja eksegeettien tekemä pohjatyö jätettiin ikään kuin omaan arvoonsa, vaikka se tiedostettiin raamatunkääntämisen välttämättömäksi perustaksi.

Taustatyöstä vastanneet lähtökielten ja tulkintatieteen edustajat suhtautuivat Aarne Toivasen mukaan Nummen työtapaan ja kokeiluihin alusta alkaen myönteisesti: ”Komitea hyväksyi Lassin vallattomuuden hyvin, koska oli vaikea tehtävä tavoittaa se kielen taso, minne oli tähdättävä. Varsinkin ensimmäinen näyte, Aamos, oli kautta linjan koe-pallo.” Nummelle ei kuitenkaan tarjoutunut erityistä ”runoilijan vapautta”, jota olivat kielentarkistajina aiemmassa raamatun suomennosprojektissa nauttineet kirjailijat Aho ja Manninen.

Lähtötekstien asiantuntijoiden suojeleminen suhteuttamistapa mahdollisti ja asetti Nummelle merkityksen nimenomaan Raamatun suomenkielisen asun etsimisessä ja ilmaisun rajojen kokeilemisessä. Aarne Toivasen mukaan Nummen tehtäväksi tuli ennen muuta ”maagisen pinnan rikkominen”. Sen avulla saatiin monessa kohdassa esiin myös jokin olennainen ja tuore ”merkityskomponentti”. Kyse oli siinä määrin sävyjen ja rajojen hakemisesta, että komitea milloin hyväksyi Nummen ehdotuksen, milloin hylkäsi sen ja kehitti ”jotakin vastaavaa, joka oli mahdollisesti lähempänä alkukielen nyanssia”. Nummen kokeilut johtivat paikoin suoranaiseen leikittelyyn. Runoilija itse korostaa, että leikillä oli kuitenkin vakava päämäärä: ”Tavoitteena

oli, että tämän leikin kautta löydetään puhekielen omaisuus.”

Hyvän esimerkin Nummen kokeilujen runsaudesta tarjoaa Aamoksen kirjan neljännen luvun alku (Aam. 4:1), joka hänen luonnosliuškoissaan on saanut seuraavia muotoiluja:

Kuulkaa tämä sana / sana(nen) teille,
te Basaanin löhöövät / lelluvat / lihavat / leveät / rasvaiset
lehmät Samarian vuorella! /
te rehevät Basaanin naudat Samarian vuorella!
Te sorrhate avuttomia / vähävaraisia ja riistätte köyhiä!
Heikkoja / avuttomia / vähävaraisia te sorrhate, köyhiä
riistätte / köyhät rusennatte /
köyhät kuristatte!
Miehillenne te sanotte: ”Tuokaapa jotain juotavaa.” /
”Ryppy ei olisi pahitteeksi”.
Herra miehellenne te sanotte: ”Kultaseni, tuo minulle
drinkki...” / ”toisitko jotakin juotavaa?”
Miehillenne / herroillenne te sanotte: ”Tuo minulle jotakin
juotavaa.” / ”Tuokaa meille jotakin juotavaa!”

Näin Nummi vuonna 1976 kokeili ja etsi, kuinka ensimmäisenä käännetyn profeettakirjan jae luontevimmin taipuisi suomenkieliseen asuunsa. Hänen kokeilujensa perustana olivat Aamoksen käännösyksikön muiden jäsenten, eksegeetti Timo Veijolan ja filologi Jussi Aron, raakakäännökset, joiden pohjalta Nummi sitten loi keskusteluun oman, itsenäisen versionsa.

Aarne Toivanen on luonnehtinut Nummen työtä raamatunsuomentajana useissa eri yhteyksissä. Vuonna 2008 hän kuvasi Nummen tehtävää komiteassa nimenomaan kielen rajojen kokeilijaksi ja vaihtoehtojen tarjoajaksi: ”Toisinaan Nummi toi pilke silmäkulmassa kokoukseen tyyllillisen vaihtoehdon, jota hän ei edes ajatellut käytettävän.” Toivasen mukaan oli kuitenkin hyvä, että komitea näin näki, miltä esimerkiksi ”nummi-kalevalaiseen mittaan puettu” Aamos kuulostaisi. Kokeiluilla oli kaikkiaan tärkeä osa tavoitteeksi asetetun ”nykyisen yleiskielen” etsinnässä. Rajojen kokeilun tarve korostui esimerkiksi silloin, kun haettiin muotoa Aamoksen kirjan repliikeille, joihin piti saada puheenomaisuutta.

Myös Nummi itse muistaa hyvin, kuinka hän leikitteli ilmaisukokeiluilla joskus suoranaisten ”sopimattomasti”, sillä osa hänen kirjaamistaan muotoiluista oli selvästi täysin soveltumattomia profeetta Aamoksen suuhun. Esimerkiksi muotoilu ”kultaseni, tuo minulle drinkki” oli tarkoitettu lähinnä osoittamaan, millaista kieltä 1970-luvun tiedotusvälineissä, esimerkiksi televisiosarjoissa, käytettiin. Nummi haki tuntumaa kieleen niin ikään kysymällä mielipiteitä erilaisilta ja eri-ikäisiltä lukijoilta, kuten sairaanhoitajana toimineelta puolisoltaan tai kouluikäisiltä pojiltaan. Samalla kertaa tuli usein testatuksi myös tekstin ymmärrettävyys.

HENGELLISTÄJISTÄ SOSIAALIEETTISIIN SAARNAMIEHIIN

Lassi Nummi ja Aarne Toivanen ovat yhtä mieltä siitä, että komitean varsinaisena ”koepallona” toiminut, ensimmäisenä suomennettu Aamoksen kirja oli hyvä ”avaus” käännösurakalle. Sen hyödyntämät monisyiset kielelliset keinot tarjosivat melkoisen haasteen: oli runoa ja proosaa, arkista replikointia ja juhlallista julistamista. Nummi toteaaakin: ”Kyllä minusta se edelleen tuntuu hyvältä avaukselta. Dynaaminen, elävä kokonaisuus, jossa oli erilaista, värikästä kielimateriaalia aika paljon. Aamos oli soveliaasti haastava kirja, ja se sopi avaukseen.”

Toivasen mukaan Aamoksen kääntäminen sai ”kokonaisviritystä sitä kautta, että komiteassa oli nuori Timo Veijola, joka tämän tästä toi esille sen, kuinka 1930-luvulla sosiaalieettiset termit on hengellistetty”. 1930-luvun käänös siis toi ”pipliaan hengellistetyn ideologian”, vaikka pohjalla oli karu, yksinkertainen ja konkreettinen, oikeudenmukaisuutta peräävä ”sosiaalieettinen saarna”. Tässäkin tapauksessa raamatunsuomennostraditiosta erityisesti vuoden 1642 Biblia osoittautuu Toivasen mielestä kestäväksi vertailukohdaksi, sillä se ei useinkaan sisällä sitä henkistämistä tai hengellistämistä, jota 1930-luvun käänös toteutti. Esimerkiksi hengellistämisestä Toivanen mainitsee ’nöyrän’, jota käytettiin paikoin ’köyhän’ tai ’vähävaraisen’ sijasta (ks. Aam. 2:7; Aam. 8:4).

Hieman toisenlaisen esimerkin tarjoavat sanat 'vanhurskaus', 'vanhurskas' ja 'hurskas', jotka Aamoksen kirjan uudessa käännöksessä ovat saaneet vaihtelevia vastineita, kuten 'rehellinen' (Aam. 2:6), 'syytön' (Aam. 5:12) ja 'oikeus' (Aam. 6:12, 5:9, VT 1933: 5:7). Jakeessa Aam. 5:24 'vanhurskaus' puolestaan on saanut säilyä: "Mutta oikeus virratkoon kuin vesi ja vanhurskaus niinkuin ehtymätön puro." > "Mutta oikeus virratkoon kuin vesi ja vanhurskaus kuin ehtymätön puro." Useimmissa kohdissa – Paavalia lukuun ottamatta – 'vanhurskaudesta' luovuttiin. Koska tämän kieliaineksen historiallinen arvo kuitenkin tunnustettiin, se pyrittiin säilyttämään ns. rinnakkaistapauksissa. Näissä kohdissa 'vanhurskaus' esiintyy synonyymina esimerkiksi oikeuden rinnalla, kuten juuri Aamoksen kirjan jakeessa (5:24), jossa 'oikeus' vertautuu virtaavaan veteen ja 'vanhurskaus' ehtymättömään puroon.

Toivanen muistelee, että jo Aamosta käännettäessä opittiin, että hyvää jälkeä saadaan, kun "ei luovuta historiallisesta kieliaineksestä, vaan se tuodaan silloin esille, kun tarvitaan". Käytännössä tämä tarkoitti lähinnä tapauksia, joissa oli saatava esiin "laajempi tunnealue". Toivanen perustelee myös, miksi 'vanhurskautta' ei pitäisi käyttää yksinään: Silloin on "kyse siitä, että kääntäjät eivät ole tehneet sitä avaamistyötä, joka heillä on tehtävänä", sillä kääntäjän pitää nimenomaan "tuoda vanhurskaus nykypäivään". Toivasen mukaan on "uskallettava katsoa sanojen taakse", ei suinkaan "pyhittää" jotakin tiettyä sanaa ainoaksi, sillä sisällöt eivät tyhjene yhdellä vastineella.

UUSI MUTTA MYÖS VANHA – JOS NIIN HALUTAAN

Raamatunsuomentamisessa ja -suomentajilta vaadittuja ominaisuuksia Lassi Nummi kuvasi – Martti Lutheria mukaillen – 1970-luvulla seuraavasti: raamatunkääntäminen ei ole "mikään kenen tahansa jokamiehen taito, niinkuin typerät hurskastelijat luulevat, vaan vaatii sydäntä (mieltä), joka on: aito (rehti), hurskas, uskollinen (tarkka), uuttera, arka, kristillinen, oppinut, kokenut, ja koulittu – tehtävään harjaantunut". Arkuuden, herkkyyden ja va-

roavaisuuden rinnalle Nummi lisää vielä "rohkeuden" vaatimuksen. Rohkeutta hän katsoo tarvittavan "ainakin luonnostelu- ja hakuammuntavaiheessa". Työn edetessä painotus vähin erin hieman muuttuu: viimeistelyvaiheessa kääntäjän attribuuteista korostuvat "uskollinen", "arka" ja "hurskas".

Lähestulkoon yhtäläisiä ominaisuuksia vaaditaan Nummen mukaan kaikessa käännöstyössä. Myöskään työskentely perinteen ja nykyhetken välisessä jännitekentässä ei Nummen mielestä ole vain raamatunkääntäjiä yhdistävä tunto. Se yhdistää kaikkia sanankäyttäjiä, kuten journalisteja, kirjailijoita ja pappeja:

Myös raamatunkääntäjä, jokainen uusi raamatunkääntäjien sukupolvi, toteaa työskentelevänsä – – mahtavan perinteen ja ainutkertaisen nykyhetken jännitekentässä. – – Jokainen meistä työskentelee omalla pienellä ainutkertaisella minällään perinteen ja historian voimavirtojen keskipisteessä, haastajanaan nykyhetki, aina ainutkertainen. Perspektiivi voi hetkittäin huimata, mutta sen ei välttämättä tarvitse lamauttaa.

Täysi puolueettomuus käännöstyössä on likipitään mahdoton: sekä kääntäjä että käännös edustavat väistämättä jotakin käännöstraditiota ja -tekniikkaa. Paikan hakeminen erilaisten mahdollisuuksien kentässä hankaloituu arvattavasti sitä enemmän, mitä pidempää käännösperinnettä vasten tulkinta asetuu tai mitä henkilökohtaisempia ja herkempiä, yksilöllisiä tai kulttuurisia "kosketuskohtia" käännös tekijöilleen ja lukijoilleen tarjoaa. Raamatun kääntämisen haasteellisuutta kuvaa tässä mielessä hyvin Nummen 1980-luvulla esittämä toteamus siitä kenties kaikkein mahtavimmasta voimasta, tottumuksesta, jonka aiempi traditio lahjoittaa perinnöksi jälkeentuleville, myös uusille raamatunsuomentajille: "Tottumuksen voima on mahtava – sitäkin mahtavampi, kun lähestytään yksilön tajunnan ja sukupolvien rajat ylittävän perinteen herkkiä kosketuskohtia." Aiemman tradition voi nähdä ikään kuin rakkaana ja turvallisena oppaana, jonka tarjoamat vastaukset ja neuvot myös uudistajan tulee tuntee tarkoin. Hyväänkin oppaaseen on kuitenkin suhtauduttava varauksellisesti: vain siten

voi tunnistaa, milloin on syytä kulkea käsi kädessä eli pitäytyä traditiossa, milloin taas uskallettava irrottautua tutusta kädestä eli luoda aiemman rinnalle myös uutta perinnettä.

Uusi käänös on sekin 'uusi' vain suhteessa 'vanhaan', edeltävään, tuttuun ja totunaiseen. Aarne Toivanen muistuttaa, ettei Raamatun uudelleensuomentaminen merkinnyt aiemman tradition täydellistä kieltämistä tai käskyä luopua vanhasta. Toivanen kertoo, kuinka ”komiteassa aina naureskeltiin sitä, että ei me lähdetä keräämään pois niitä vanhoja Raamattuja; kaikki saa pitää niin vanhan kuin haluaa”. Yhden mielestä Luoja töitä turmeltiin, toisen mielestä ne kävivät kielellisesti ymmärrettävämmiksi. Lukijoille jäi uuden käänöksen myötä enemmän valinnanvaraa. Sen turvin kukin lukija itse jakeiden äärellä päättää, mikä voima tai mikä sana häntä enimmin ravistelee.

LÄHTEET

Teksti perustuu enimmältään Lassi Nummen ja Aarne Toivasen haastatteluun 4.3.2009 Helsingin Munkkivuoressa. Osa Nummen näkemyksistä on peräisin varhemmista keskusteluista (2002) sekä kirjoituksista, joista osa sisältyy hänen teokseensa *Meren ja runon aallot: Esseitä ja puheenvuoroja* (toim. Tuulia Toivanen, Otava, 2008). Aarne Toivasen lausumia puolestaan on poimittu hänen lehtikirjoituksistaan ja Nummea käsittelevistä artikkeleistaan (esim. teoksessa *Mutta kun olen runoniekka: Juhlakirja 80-vuotiaalle Lassi Nummelle*, toim. Katriina Kajannes, Ilias, 2008). Kiitän lämpimästi sekä Lassi Nummea että Aarne Toivasta, jotka ovat molemmat ystävällisesti luovuttaneet käyttööni monenlaista raamatunkäännöstyötä koskevaa materiaalia.